

TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

—♦♦♦♦♦—
STUDIA HISTORICA

5.

SZEGED, 2002

APPONYI ALBERT A MAKÓI FŐTÉREN

FORGÓ GÉZA

Apponyi Albert (1846–1933) Magyarország egyik leghíresebb politikusa két alkalommal járt Makón. Mindkét esetben ellenzéki politikusként, népgyűlésen szónokolt hallgatóihoz. Először 1905-ben, azután, hogy a Tisza István vezette kormányzó Szabadelvű Párt a január 26. – február 4-e között tartott országgyűlési választásokon vereséget szenvedett. A győztes ellenzéki koalíció – amelyhez Apponyi Albert is tartozott – nem kapta meg az uralkodótól a kormányalakítási megbízatást. Erre csak programja felülvizsgálata esetén kerülhetett volna sor. A konfliktus fő tárgyát a katonai követelések, elsősorban a magyar vezényleti nyelv igénye okozta.¹ Ferenc József ideiglenes jelleggel Fejérváry Gézáat bízta meg a kormányalakítással június 18-án. Ez volt az ún. darabont kormány, amelynek Kristóffy József (1857–1928), a makói születésű, egykori Csanád vármegyei főjegyzőt lett a belügyminisztere.²

Az ellenzék június 21-én meghirdette a kormánnyal szembeni „nemzeti ellenállást”. A képviselőház pedig alkotmányellenesnek nevezte a Fejérváry-kormányt, mivel az nem a parlamenti többségből alakult. A „nemzeti ellenálláshoz” Csanád vármegye június 27-én csatlakozott, vezető szerepet játszva abban. Návay Lajos (1870–1919) a battonyai kerület országgyűlési képviselője irányította az ellenállást, és őt választották a megyei alkotmányvédő bizottság élére is.³ Az a tény, hogy a vármegye nagynevű vezetői és előkelőségei ellenzékbe vonultak, a hatalmi apparátuson belül is megváltoztatta a helyzetet. A megyei tisztikar, a városi és községi értelmiség – jórészt Návay Lajos szervezése nyomán – szintén ellenzékbe vonult.⁴

Kristóffy József *Magyarország kálváriája* című, 1927-ben megjelent emlékiratában erről így vélekedett: „A közvélemény hangzatos jelszavak hatása alatt állott, s nem volt képes higgadt megfontolás útjára lépni [...] E tárgyban főszerepet Apponyi Albert vitte, ki sorba járván az ország vidékeit, elragadó, hazafiságtól izzó szónoklataival a közvélemény felfogását a nemzeti illúziók lidércfényei felé hajtotta, s ezáltal a kijózanodás megindulását végkép megakasztotta. Soha jobban, mint ekkor nem igazolódott be a görög bölcs mondása, ki óva intette nemze-

1 GARTZ Gusztáv: *A dualizmus kora*. Bp. 1992. 65. p.

2 HORVÁTH József: *Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története*. Bp. 1907. 5–6. p.

3 TÓTH Ferenc: *Návay Lajos alkotmányos küzdelmei 1905–1906-ban*. In: Szentpéteri István Emlékkönyv. Szeged, 1996. 607–609. p.

4 TÓTH 607–609. p.

tét, hogy a nagy költők és a nagy szónokok büvkörébe kerüljön, ami többször pusztulást, mint szerencsét hoz a köztársaságra.”⁵

A szövetkezett ellenzék kormányellenes, tiltakozó megmozdulásokat szervezett. Vezető politikusai járták az országot és népgyűléseken ítélték el a darabont-kormányt. 1905. november 4-én este érkeztek Makóra. Apponyi Albert, Justh Gyula (1850–1917) – Makó országgyűlési képviselője, a magyar parlament elnöke, a 48-as Függetlenségi Párt vezetője –, Sággy Gyula (1844–1916) – jogász, egyetemi tanár függetlenségi párti országgyűlési képviselő – Vázsonyi Vilmos (1868–1926) – ügyvéd, polgári liberális, legitimista országgyűlési képviselő és Mezőfi Vilmos (1870–1947), újságíró, szociáldemokrata országgyűlési képviselő. A vasútállomáson fogadásukra megjelentek a makói körök, egyesületek, testületek zászlaik alatt, továbbá a hatóságok és hivatalok tisztikara. A rendre Cseresy János (1853–?) rendőrfőkapitány vigyázott, aki még ebben a hónapban szembefordul a nemzeti ellenállással, és Kristóffy József által kinevezett új főispánként kísérli meg letörni a helyieket. Kevés sikerrel.⁶

Farkas József (1850–1937) polgármester köszöntötte a vendégeket. Beszédében emlékeztette a megjelenteket, hogy a mai nap mintegy folytatása a szeptemberi Kossuth-szobor avatásnak amikor a makóiak Kossuth Ferencet is várták, de ő betegsége miatt nem érkezett meg. Apponyi Albert pedig az eredeti avatóünnepséget mondotta le. Most azonban fontos volt Makó.⁷

„Már előbb említettem – szöjt a polgármester –, hogy fájdalmasan érintett bennünket, Makó város közönségét ama körülmény, hogy leleplezési ünnepélyünkön, részt nem vehetett, azonban az akkori távollétét a mostani szíves megjelenésével kiegyenlíti [...]” Ezekre a szavakra Apponyi bátoritással felelt: „Nem buzdítani jöttem én ide, mert Makó város közönségének nincs szüksége arra, azért jöttem, hogy alkotmányunkért vívott nehéz küzdelmünkben önöktől merítsék erőt és kitartást.” A beszédek után a vendégek a város négyes fogatán, az éljenző tömegtől erősen akadályoztatva, lépésben megérkeztek a Korona Szállóhoz.⁸

Miután a sötét miatt most is elmaradt a Kossuth-szobor megkoszorúzása, fél hétkor a városi széképület erkélyén fogadták a polgárság fátylós fölvonulását. „Gyönyörű látvány nyújtott – írta a Makói Hírlap – a rengeteg égő fáklya, melyeknek hatalmas lobogása az egész főteret bevilágította. A méltóságteljesen föl szálló füstfelleg mintha a haza oltárának tömjénfüstje lett volna, mely az egek urához emelkedik.” Nagy Károly (1858–1942) református lelkész, a helybeli függetlenségi párt elnöke üdvözölte a vendégeket dicsérve tetteiket: „a hadsereg is bátrabb és harcrakészebb ha vezéreit is a küzdő téren látja: mi is lelkesedünk és készséggel csatlakozunk a nemzeti ellenálláshoz, miután vezéreinket is a küzdő téren látjuk.” A nagytiszteletű úr szavaira természetesen Apponyi Albert adott választ: „Ne kislelkűség, csüggedés vegyen erőt a nemzeten, hanem mutassa ki komoly, elszánt akaratát és akkor a szabadság ragyogó napja ismét felvirrad, hogy őseink, kik nekünk e hazát karral, vassal szereztek, örömmel tekinthessenek

5 KRISTÓFFY József: *Magyarország hálváriája*. Bp., 1927. 159. p.

6 *Makói Hírlap* 1905. november 5.

7 *Makói Hírlap* 1905. november 5.

8 *Makói Hírlap* 1905. november 5.

ránk.” A beszédet követő éljenzés után még Justh Gyula és Sággy Gyula szólt a tömeghez, hogy azután a szálloda nagytermébe vacsorára vonuljanak.⁹

Másnap – november 5-én – „lélekemelő magasztos ünnepet” ült Makó, Apponyi Albert a „lánglelkű hazafi és lángszavú világszónok boncolgatta a törvénytelen kormány szemfényvesztő programját és fényesen beigazolta, hogy a kormány, programjának egyetlen pontját sem képes beváltani s csak pusztán üres ígéretek csak azért, hogy a nemzet legvitálisabb nemzeti jogokról lemondjon” – írta a Makói Hírlap. De hogyan történt mindez?

Kevéssel 10 óra után orkánszerű éljenzések, kalaplengetések közepette jelentek meg a városháza erkélyén: Apponyi Albert, Justh Gyula, Sággy Gyula, Návay Lajos és még néhányan. A vendégeket dr. Dózsa Sámuel (1848–1923) megyei főügyész üdvözölte és a népgyűlés elnökéül Nagy Károly református lelkészt javasolta, amit éljenzéssel tudomásul vettek.¹⁰ Nagy Károly ismertette a népgyűlés célját: egyrészt tiltakozás az alkotmányellenes kormány ellen, másrészt a bizalomnak kifejezése az egyesült ellenzék és vezérei iránt. Apponyi Albert a népgyűlés első szónoka, így kezdte beszédét:

„Bármily kevésbé legyünk hajlandók a kormánynak nagy garral hirdetett programját komolyan venni, mégis foglalkoznunk kell vele, mint annak a politikai rendszernek jellemző tünetével, hogy úgy mondjam önleplezésével, mely a nemzeti akarat megtörését ismeri fő, sőt mondhatnám egyedüli célul [...] Mi az, amiről a nemzetnek e program értelmében le kellene mondani? Mindenek előtt véderejének nemzeti jellegéről, nyelvének a hadseregben való érvényesüléséről. Lemondana a nemzet továbbá a gazdasági önállóságról [...] Lemondana a nemzet államiságunknak és a teljes paritásnak érvényesítéséről külügyek vezetésében. De lemondana a nemzet – és ez a legsúlyosabb lemondás – egész parlamenti alkotmányunkról és ezzel együtt a magyar királyság önállóságáról is. A program ugyanis az uralkodó személyes akaratának a fő politikai irányelvek meghatározásánál a nemzeti akarral szemben feltétlen túlsúlyt tulajdonít [...] Ha a nemzet ezeket a tételeket elfogadja, akkor eltörölte az 1848-iki törvényeket, lemondott a parlamentarizmusról, lemondott Magyarországról, mint szabad, önálló és független országról [...] Nézzük meg a program pozitív részét is [...] az általános, titkos szavazati jogot [...] Nem igaz, hogy az általános választói jog saját erejéből biztosítja a nemzeti akarat kifejezésre juttatását, különösen akkor, amikor az alkotmány csonkítás bűnében született és olyanoktól nyeri létét, akik elvileg sohasem voltak barátai a népjogok kiterjesztésének [...] A militarizmus és önkényuralma a maga céljaira akarja szervezni és felhasználni az általánosnak nevezett szavazati joggal való játékot, amely célok pedig nemzetellenesek és szabadság gyilkolók [...] Egy tejben-mézben úszó ország képe tárul elénk a program gazdasági részében [...] a program nem is sejteti, minő intézményi eszközökkel akarja mindazt az áldásos reformot keresztül vinni, amit kilátásba helyez [...] Az óriási kiadási tételekkel szemben a program egyetlen pénzügyi panaceát tartalmaz: a progresszív általános jövedelmi adót [...] Féltő, hogy az a politika, amely ebből a forrásból akar meríteni, a progresszivitást, különösen nálunk, ahol kevés a valóban nagy va-

⁹ *Makói Hírlap* 1905. november 5., TÓTH 608. p.

¹⁰ *Makói Hírlap* 1905. november 5.

gyon, oly alacsony jövedelmi színvonalon fogja kezdeni, hogy ezzel a középosztályt, sőt annak szegényebb részeit is megtámadja: megfelelő eredményt pedig így sem fog elérhetni [...] Mert a demokratikus program meg akarja törni a nemzeti akaratot; megsemmisíteni a népfelség érvényesülését a törvényhozásban, a központi kormányzat irányának meghatározásában; a helyi önkormányzat helyébe akarja tenni az abszolút fejedelmi akaratnak s az akarat eszközeinek uralmát az egész vonalon [...] De ez a kísérlet hajótörést fog szenvedni népünk józan ítélő képességén és hazafiságán.”¹¹

Apponyi után Justh Gyula lépett a pódiumra, aki úgy érezte, meg kell magyaráznia, hogy a parlament elnökeként valójában kitől is kapja fizetését. Szavai szerint: „...én, mint a képviselőház elnöke nem a kormánytól kapom fizetésemet, s nem a kormánynak köszönöm, hogy ilyen magas polcra emelkedtem. Engemet a magyar nemzet választott meg. Én a törvényben megállapított fizetésemet a magyar nemzettől, a magyar államtól kapom.” Továbbiakban a szocializmusról, az általános, titkos szavazati jogról és a kormány működéséről szólt. Szerinte azért kell kitartani a koalíció mellett „mert ha a magyar nemzetet most leverik, akkor nem fog itt más uralkodni, mint a fekete-sárga Gotterhalte és Marseilles. Akkor nem lesz itt többé magyar nemzeti zászló, nem lesz magyar Himnusz.”¹²

A beszéd közben a hallgatóság rátámadt a közbekiabáló szocialistákra. A kortárs – Návay Lajos – erről így számolt be: „E gyűlés legnevezetesebb momentumát a nemzetközi szocialistákat ért csúfos vereség képezte. Ormos Ede vezérlete alatt a Kristóffy nemzetközi híveiből tákolt kisded csoport közbekiáltásaikkal és rakoncátlakodásával próbálta meghiúsítani a nemzeti lelkiismeret őszinte megnyilatkozását. A nagyszámban egybegyűlt hallgatóság egy ideig csak tűrte a folyton ismétlődő szemérmetlenkedést, utóbb azután megelégtelt a nemzetközies felháborító magatartását, és annak rendje és módja szerint szégyenletes futásra kényszerítette a hivatlan vendégeket.”¹³ A pofonok és ütlegelések után Justh Gyula nyugodtan folytathatta beszédét. A következő fölszólaló Mezőfi Vilmos, szegvári képviselő, az újjászervezett és a koalícióval együttműködő – tehát nem a Kristóffyval szövethető – szociáldemokraták vezére volt. Úgy gondolta, hogy csak szabad magyar hazában ér valamit a szocializmus győzelme. Hogy erről a többiek miként vélekedtek, nem derült ki a népgyűlésen, mert ezután Nagy Károly egy határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben elítélték a kormányt és tevékenységét. Bizalmukról biztosították a koalíciót és annak vezérlőbizottságát.¹⁴

A tömeg a Kossuth-szoborhoz vonult, amelyet Apponyi Albert a maga, a függetlenségi párt és Kossuth Ferenc nevében megkoszorúzott. A jelenlévők a Himnusz eléneklése után a vendégeket a szállásukra kísérték (Korona Szálló). Délután egy órakor a Koronában 200 fős ebéden számos fölköszöntő és jelszó hangzott el.¹⁵

11 *Makói Hírlap* 1905. november 9.

12 *Makói Hírlap* 1905. november 9.

13 NÁVAY Lajos: *Csanád megye az 1905–1906-ik évi alkotmányos küzdelemben*. Makó, 1906. 45. p.

14 *Makói Hírlap* 1905. november 9.

15 *Makói Hírlap* 1905. november 9.

De vajon miként vélekedtek Kristóffy József makói hívei, hiszen ilyenek is voltak. Dr. Ormos Ede (1873–1944) ügyvéd volt a vezetőjük. Jogi végzettsége mellett előszeretettel foglalkozott újságírással. Véleményét a *Maros* c. lap felelős szerkesztőjeként olvashatjuk: „A malacbanda – Apponyi, Justh, Mezőfi Makón. – Politikai életünk pocsolyás mezőiről ez a háromlevelű lóhere díszelgett vasárnap délelőtt a városháza erkélyén [...] Az országjáró szakállas bariton [...] több szellemességet kívánt közbekiabáló elvtársainktól. Pedig nem annyira unalmas, mint inkább kínosan sértő volt kegyelmes füleinek az általános választójog hangoztatása [...] Kétségbeejtően szomorú jelenség volna, hogy a népjogok ellen magát a népet ily arcátlan hazugságokkal lehessen vinni, ha meg nem nyugtatna bennünket a történelem tanítása. Az osztályuralom mindig a demagógia palástját veszi föl, hogy aljasságait eltakarja. Csak a tudatlan népet lehet önmaga érdekei ellen lázítani. Ez a tudatlanság azonban nem tart sokáig. Oszlik a sötétség, azért huhognak oly vadul a baglyok.”¹⁶

A többség azonban másként érzett. A megyei ellenállást lezáró 1906. április 28-i alkotmányos közgyűlésen a helyi eseményeket irányító alkotmányozó bizottság munkájáról megállapították, hogy „a jog és törvénytisztelet korlátai között meg tudta tartani a vármegye közönségét, még ama nehéz napokban is, midőn az elkeseredés és kétségbeesés jogos tápot adhatott a törvényes hatalom elleni tényleges ellenszegülésnek.”¹⁷ Bizonyára ez tette lehetővé, hogy Makón, (de máshol az országban is) 48 és 67 hívei összefogtak. Justh Gyula és Návay Lajos a vármegye e két kiemelkedő politikusa közös oldalon harcolt.

Az egész országot megmozgató nemzeti ellenállás végül az uralkodó győzelmét hozta, hiszen „az 1906. évi paktum, amely az alkotmányos küzdelemnek véget vetett, egyértelmű volt a magyar ellenzéki – most már többségi – pártoknak kapitulációjával.” Kristóffy József hiába javasolta az uralkodónak ellenzék megtörésére az általános választójogot. Az ellenzéki pártok törekvéseit feladó koalíciója még mindig veszélytelenebbnek tűnt.¹⁸

Gratz Gusztáv történész és politikus, a korszak kiemelkedő ismerője a nemzeti ellenállást irányító politikusokról – az eseményeket és következményeit ismerve – így vélekedett: „Bármely szempontból is nézzük az 1906. áprilisában befejeződött parlamenti harcot, azok nem válnak dicsőségére a magyar nemzet politikai érettségének és nem bizonyítják a harcokban részt vevő férfiak politikai éleslátását.”¹⁹

16 *Maros* 1905. november 9., *A munkásmozgalom Csongrád megyei harcainak életrajzi lexikona*. Szerk. ANTALFFY György. Szeged, 1987. 308. p.

17 TÓTH 616. P.

18 GARTZ Gusztáv: *A dualizmus kora*. Bp. 1992. 118. p.

19 GARTZ 120. p.

Apponyi Albert másodjára 1913-ban látogatott el Makóra. Ekkorra az ellenzék társadalmi bázisa erősen megcsappant. A korábban szétszakadt függetlenségi pártok újraegyesítésével úgy hitték, visszaszerezhető. Ebben a vezető szerepet Károlyi Mihály játszotta. Justh Gyula nélkül azonban Magyarországon ekkor még nem lehetett ellenzéki politikát űzni. Sőt az egyesülést az általa kidolgozott program alapján kívánták végrehajtani. Apponyi Albert ugyan nem értett mindenben egyet a tervvel, amely az eredeti liberális függetlenségi programon alapult, de mégis hozzájárult. Létrejött az Egyesült Függetlenségi Párt. A békeesség azonban rövid volt. Apponyi Albert ugyanis nem ragaszkodott túlságosan a párt programjához.

Párt vezetői fölkeresték tornyai birtokán Justh Gyulát – aki ekkor már komolyan betegeskedett – „hogyan legalább az új koalíció összetartozását és békeességét igyekezzenek menteni” – írta a Makói Hírlap 1913. október 4-én. Míg Apponyi Albert nézete pályafutása során többször változott, addig Makó országgyűlési képviselője rendszerint így kezdte választói előtt beszédeit: „Igen tisztelt polgártársak! Ugyanazokkal az elvekkel és törekvésekkel lépek Makó közönsége elé, mint akkor, mikor először választottak meg. Mindenkor, egész politikai pályámon az elveknek alárendeltem a hatalmat és arra sohase voltam kapható, hogy a hatalomért az elveket cserbenhagyjam. Az elvek szolgálatában pedig megragadok minden eszközt, mely célra vihet.”²⁰

Elvű politizálását választói értékelték is. 1884-től 1917-ig egy ciklus kivételével, haláláig, a város országgyűlési képviselője volt. Igaz, Makó az ellenzéki képviselőből nem mindig látott hasznot. Becsületességét viszont ellenfelei is elismerték: „Justh Gyula [...] a függetlenségi párt régi tagja, szenvedélyes, egyenes, nyílt és becsületes, bár szűk látókörű és sekély tudású politikus.” – írta a kortárs, Gratz Gusztáv.²¹

A tornyai birtokon tett látogatásról Justh leghíresebb tisztelője Ady Endre is megemlékezett. *Vendégségben Bottyán vezérnél* című, 1913. október 5-én a Világ hasábjain megjelent versében így fogalmazott:

*(Bottyán vezérünkhöz
Megy sok cifra vendég,
Tyukodi pajtásom,
Jó vóna most urunknak
Ha oldalán lennének.)*

*Rohant elül mindig
Halálba és tűzbe
Ha ellen nem tudta:
Nem lehet, hogy most udvarlás
A láncára fűzze.*

*Öreg, hős apánkat
Nyelved most gyalázza:
Nem téríti félre
Soha a mi Bottyánunkat
Grófok udvarlása.*

*Bottyán jó urunkat
Kísérheti grófság,
Marad ő népének
Régi hű vezére, sorsa,
Vitézség és jóság*²²

²⁰ Justh Gyula beszédei. Összeáll. SZALAY MIHÁLY. Bp. 1913. 95. p.

*(De mégis a grófok
Sima nyelven tudnak,
Hátha hallgat rájuk,
Vén oroszán is meggyöngül
Ha frigyét hazudnak.)*

„A vasárnapon tartott tornyai vezérgyűlés és a makói beszámoló lett volna hivatva, hogy az ellenzéki pártok együttműködése megtárgyaltassék [...]” – vélte a Makói Hírlap. A tornyai birtokról látogattak Makóra, hogy itt Justh népe előtt adjanak számot az ország helyzetéről. A vasútállomáson dr. Galambos Ignác polgármester fogadta a vendégeket, közöttük Apponyi Albertet, Károlyi Mihályt (1875–1955), Zichy Aladárt (1864–1937) a néppárt elnökét, Bokányi Dezsőt (1871–1940) a szociáldemokrata párt vezetőségének tagját és Jászi Oszkárt (1875–1857) író, polgári radikális politikust. Szilvássy Alajos (1844–1929) pénzügyigazgató a függetlenségi párt, Kiss Magda a makói nők nevében köszöntötte a politikusokat. Rezes banda hangja mellett, fehér ruhás leányokkal körülvéve érkeztek a városháza előtt fölállított szónoki emelvényhez.²³

De vajon azok a makóiak, akik már belefáradtak az ország politikusainak folytonos marakodásába hogyan viszonyultak hozzájuk. Idézzük a Makói Újságot: „A megfogytakozott, de le nem törött makói függetlenségi pártunk ünnepe van [...] Justh Gyula, a lánglelkű függetlenségi pártvezér, kinek Makón mindent köszönhetünk, sáros és köveztelen utakat, törvényszéket és katonaságot, mikért hiába instanciáztunk, nyomott hagymaárakat és koleramentességet [...] beszámolót tart.”²⁴ A beszámolót volt hivatva támogatni, fényét emelni a neves vendégsereg, kevés sikerrel, hiszen „elmaradt a helyi publikum lelkesedése és tömeges részt vétele. A makói nép azelőtt tudott lelkesedni, imponált azzal a nagy számmal, amellyel képviselőjének beszámolójánál megjelent, nem-e – tette föl a kérdést a Makói Hírlap – a kiábrándulás, az idők jele az, amikor a nép távol tartja magát a gyűléstől, elszéled, szétmegy azalatt, amíg Justh Gyula beszél neki?”²⁵

Apponyi Albert a népgyűlés résztvevőikhez így szólt: „Bármily fontos legyen a nemzetre nézve sebeinek gyógyítása és az erők helyreállítása, nem szabad megfélekedni a nemzeti élet feltételeiről, de ennek feltétele, hogy legyen egy tábor, mely az opportunizmusnak néha indokolható követelésével számolva folyton szeme előtt tartja a nemzeti életet [...] Nemzeti életünk másik hiánya a nép élet csonkasága. Az ország dolgozó és többé kevésbé művelt lakosságából kivesszük egy milliót és azt ajándékozzák meg választó joggal. A többi ki van zárva. A demokratikus eszméket a függetlenségi párt képviseli, ennek fenntartása nemzeti szükség [...] a katonai igényeket oly módon kell kielégíteni, hogy a nemzet közgazdasági és kulturális fejlődésének feltételei veszélybe ne jussanak, ellen esetben a nemzet

21 GARTZ 90. p.

22 PÉTER László: *Makó irodalmi hagyományairól*. In. Makói kis tükör. Makó, 1987, 45. p.

23 *Makói Hírlap* 1913. október 7.

24 *Makói Újság* 1913. október 5.

25 *Makói Újság* 1913. október 7.

védő képességét feláldozzuk a pillanatnyi igényekhez kötött politikai kategorikus ingerativusnak.”²⁶

A szónokló vezérek szerint a kormány korrupciója mellett a gazdaság és a hadsereg függése, valamint az általános választójog hiánya a legfőbb baja hazánknek. Ez utóbbi mellett a polgári politikusok közül csak Justh Gyula állt ki egyértelműen, vállalva a szociáldemokrata párttal való kapcsolatait is. „Az újságíró pedig szomorúan jegyezte meg beszámolójában: „Az eredményekről, a komoly alkotó munkáról nem esett szó, a nép az ország pedig ezt várná már egyszer azoktól, akik az ellenpárt, a kormány munkáját csak kritizálni, lekicsinyelni, elítélni tudják.”²⁷

GÉZA FORGÓ

ALBERT APPONYI ON THE MAIN SQUARE OF MAKÓ

Albert Apponyi a many sided and perhaps the most eloquent speaker of Hungarian political life was received as guest twice on the main square of Makó. For the first time on the occasion of a demonstration organized against the illegally appointed Hungarian government whose operation was not accepted by the united opposition winning the elections. At this time - on 4-5. November 1905 - he came to the town accompanied by Gyula Justh, Vilmos Vázsonyi and Vilmos Mezőfi. Albert Apponyi proved his famous eloquence here as well. Thousands of local people appeared at the demonstration listened to his speech with great enthusiasm and highly appreciated his words condemning the government. He visited Makó for the second time on 5. October 1913, when he appeared again on a demonstration. The solidarity of the opposition had already loosened by that time and was to be restored. This had to be proved as well in the town showing respect and enthusiasm for the idea of the Hungarian revolution and war of independence took place in 1848. Among Dezső Bokányi, Oszkár Jászi, Gyula Justh, Mihály Károlyi and Aladár Zichy Albert Apponyi was chosen as leading spokesman. By inflaming his audience he succeeded in making them believe that the opposition was united and strong again.

²⁶ *Makói Újság* 1913. október 7.

²⁷ *Makói Hírlap* 1913. október 7.